

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 321.1

*Є. В. Дояр**ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЗАХИСНИКА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ДО ПІДОЗРЮВАНОВОГО (ОБВИНУВАЧЕНОГО) ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Конституція України в ст. 29 проголошує, що «кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність» (ч. 1) та «ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом» [1].

Водночас, і це цілком зрозуміло, в ч. 3 цієї статті наголошується, що у разі нагальної необхідності запобігти злочину або його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід».

Природно, що передбачене Конституцією виключення (нагальна необхідність) із фундаментального права на свободу, на недоторканність особи повинно бути найретельнішим чином обґрунтовано в законодавстві, виписана чітка система забезпечення захисту прав підозрюваного (обвинуваченого), встановлена сувора відповідальність за порушення прав особи при застосуванні до нього засобів кримінального провадження.

Забезпечення підозрюваному права на захист є однією з основних засад судочинства в Україні (п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України) [1].

Доступ до адвоката, як невід'ємна гарантія права на захист у разі кримінального обвинувачення, передбачений ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16.12.1966 року [6], а також статтями 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року [4], згідно з якими кожному заарештованому або затриманому повідомляються негайно причини арешту та пред'явлене обвинувачення, забезпечується право на невідкладне вирішення судом питання про законність затримання і справедливий публічний розгляд справи при наданні можливості захищати себе особисто або за посередництва обраного ним самим захисника.

Право підозрюваного (обвинуваченого), виправданого, засудженого на захист – це сукупність наданих йому законом повноважень

для спростування підозри або обвинувачення, пом'якшення покарання, а також захисту своїх особистих інтересів [7].

Поняття «право на захист» включає в себе:

– права, які підозрюваний може реалізувати власними діями шляхом надання усних або письмових пояснень із приводу підозри або обвинувачення, збирання і надання доказів, особистої участі у кримінальному провадженні, в тому числі участі в допитах інших підозрюваних, обвинувачуваних, потерпілих, свідків та експертів у суді, подачі скарг на дії й рішення слідчого, прокурора, слідчого судді й суду;

– права, які можуть здійснюватися підозрюваним за допомогою захисника й законного представника шляхом реалізації прав та обов'язків цих осіб;

– наявність у слідчого, прокурора, слідчого судді й суду обов'язків сприяти підозрюваному (обвинуваченому) в реалізації його права на захист, роз'яснювати йому права й обов'язки (зокрема, забезпечити участь захисника, надати у встановлених законом випадках для ознайомлення необхідні документи й матеріали кримінального провадження, надати можливість зняття з них копій, розглянути клопотання і скарги, заслухати показання шляхом проведення допиту і т. ін.) [7].

Отже, під забезпеченням права на захист при застосуванні до підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження слід розуміти діяльність правоохоронних органів України та самого підозрюваного щодо забезпечення при застосуванні до підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження, щодо визнання і дотримання наданих йому законом повноважень для спростування підозри, пом'якшення покарання, а також захисту своїх особистих інтересів.

Гарантіями права підозрюваного на захист є, зокрема:

– презумпція невинуватості, включаючи покладання тягаря доказування на обвинувача і тлумачення сумнівів на користь підозрюваного;

– правило про недопустимість доказів; правило про недопустимість погіршення правового становища виправданого й засудженого;

– норми, що забезпечують свободу оскарження в апеляційному й касаційному порядку вироку та інших судових рішень.

Незабезпечення підозрюваному можливості особисто відстоювати свої інтереси у кримінальному провадженні всіма допустимими засобами і способами або обмеження його можливості скористатися допомогою захисника є істотним порушенням кримінального процесуального закону, що тягне за собою скасування вироку й визнання недійсними інших рішень і дій.

Аналізуючи ст. 20 КПК України, яка закріплює право на захист, можна дійти висновку, що деякі її положення, у порівнянні зі ст. 21 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. «Забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист», більш вдало розкривають сутність цієї засади кримінального провадження [3].

По-перше, позитивним є факт визнання у ст. 20 КПК України засудженого та виправданого як осіб, які мають право на захист, і цей захист їм забезпечується з боку держави.

З цього приводу можна навести Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Т. щодо офіційного тлумачення положень ст. 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) № 9-рп/2012 від 12.04.2012 р., в якому Конституційний Суд України вирішив, що в аспекті конституційного звернення положення ст. 24 Конституції України стосовно рівності громадян у конституційних правах, свободах та перед законом у взаємозв'язку з положеннями ч. 1 ст. 55, п. 2 ч. 3 ст. 129 Основного Закону України щодо захисту судом прав і свобод людини і громадянина та рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом треба розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку в судах усіх юрисдикцій, спеціалізації та інстанцій, у тому числі й особа, яка засуджена і відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарань [5].

По-друге, заслуговує на увагу закріплення у ч. 3 ст. 20 КПК України можливості надання підозрюваному, обвинуваченому безоплатної правової допомоги за рахунок держави. Важливими кроками в цьому напрямку є прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу», який створює реальні можливості отримання безоплатної вторинної правової допомоги (сто-

совно кримінального провадження) [3]. Варто зазначити, що КПК України встановлює єдиного суб'єкта, який у кримінальному провадженні має право виступати як захисник – це адвокат (ст. 45 КПК України) [3]. Ця обставина має позитивне значення як для особи, яка потребує захисту, так і для кримінального провадження в цілому. Але існують і негативні моменти.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що саме від захисника багато в чому залежить захист прав та законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, у разі своєчасного з'ясування адвокатом обставин, що дають підстави вважати затримання особи незаконним, адвокат має керуватися вимогами ст. 42, 206, 208 КПК [3] та звертатися з відповідною скаргою до слідчого судді, використовуючи при цьому посилення на практику Європейського суду з прав людини.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Закон України «Про безоплатну правову допомогу»: від 02.06.2011 р., № 3460-VI // Голос України. – 08.07.2011. – № 122.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України, 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Рішення Конституційного Суду України 12 квітня 2012 р. № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12>.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
7. Науково-практичний коментар: ч. 2 Т. 1 / О.М. Бандурка, С.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.

Анотація

Дояр Є. В. Місце та роль захисника при застосуванні до підозрюваного (обвинуваченого) засобів забезпечення кримінального провадження. – Стаття.

Стаття присвячена вивченню ролі захисника при застосуванні до підозрюваного (обвинуваченого) засобів забезпечення кримінального провадження, права підозрюваного (обвинуваченого) на захист і гарантії їх захисту.

Ключові слова: захисник, права підозрюваного (обвинуваченого), гарантії захисту прав, особиста недоторканість, засоби забезпечення кримінального провадження, справа кримінального провадження, арешт, запобіжний захід, суд, слідчий, прокурор, адвокат.

Аннотация

Дояр Е. В. Место и роль защитника при применении к подозреваемому (обвиняемому) средств обеспечения уголовного производства. – Статья.

Статья посвящена изучению роли защитника при применении к подозреваемому (обвиняемому) средств обеспечения уголовного производства, права подозреваемого (обвиняемого) на защиту и гарантии их защиты.

Ключевые слова: защитник, права подозреваемого (обвиняемого), гарантии защиты прав, личная неприкосновенность, средства обеспечения уголовного производства, дело уголовного производства, арест, мера пресечения, суд, следователь, прокурор, адвокат.

Summary

Dojar E. V. Place and role of defender by using to suspect (accused person) the means of criminal procedure performance. – Article.

The article is devoted to the researching of defender's role by the using to suspect (accused person) the means of criminal procedure performance, rights of suspect (accused person) for protection and protectoral warrants.

Key words: defender, rights of suspect (accused person), warrants of law protection, personal untouchability, the means of criminal procedure performance, case of criminal procedure, arrest, measure of restraint, court, investigator, prosecutor, lawyer.